keramiske noter 58/2023

29. årgang

Keramikkens Venner

Reviews · Besprechungen · anmeldelser · Besprechungen · Reviews

redigeret af Gunnar Jakobsen

Potter, krukker og fade. Lokalt fremstillet lertøj i Danmark og Hertugdømmerne 1600-1850. Illustreret med eksempler fra Ehlers Samlingen. Red. af Lennart S. Madsen, Bodil Møller Knudsen og Frauke Witte. Udgivet af Museum Sønderjylland i samarbejde med Ehlers Samlingen - Historie Haderslev, Haderslev 2023. 340 s. ill. litt. noter. ib. 299 kr.

Museum Sønderjylland har udgivet et større værk om lertøj fra Danmark og Hertugdømmerne med hovedvægt på perioden 1600-1850. Det tager udgangspunkt i den privatsamling af dansk lertøj, som Louis Ehlers (1916-1998) opbyggede til at blive landets største samling af sin art, og som han i 1983 donerede til Haderslev Kommune, hvor den har fundet et smukt og passende hjem i et renæssancehus fra 1578 i Slotsgade 20. Parallelt med sin indsamling skrev Ehlers et oversigtsværk om emnet, *Dansk lertøj*, der udkom i 1967 og var påbegyndt i 1952.

Selv om den nye bog tager udgangspunkt i Ehlers samling og bog, er den ikke et katalog over samlingen. Det er en monografi, hvor hovedstrømningerne i udviklingen af dansk folkeligt lertøj i forskellige egne af landet i den nævnte periode søges belyst; men bogen rummer også tilbageblik på forudsætningerne fra middelalder og tidlig renæssance. Alt skildres i en række selvstændige artikler skrevet af op imod 20 førende forskere på området. Stoffet anskues primært ud fra en arkæologisk, historisk og kulturhistorisk fagtradition. Meget er sket, siden Ehlers skrev sin bog, og derfor forsøges det også med held i dette værk så vidt muligt at inddrage og referere den senere tilkomne viden i form af artikler, afhandlinger om delemner, nyere arkæologiske udgravninger m.m. i de enkelte bidrag.

Bogens indledende og afsluttende kapitel er skrevet af redaktionen, og disse kapitler er også oversat til tysk. Den første artikel omhandler problematikken omkring udgivelsen af værket. Dernæst følger en beskrivelse af Ehlers' virke og indsamlingspraksis forfattet af Anneli Bork, der var Ehlers nærmeste medarbejder i Haderslev og siden videreførte sit virke i samlingen frem til 2016. De tre næste afsnit er skrevet af arkæologen Jette Linaa, med bidrag af Frauke Witte til det første. De omhandler fremstillingsteknik og den generelle udvikling af dansk lertøj i perioderne før 1600, i middelalder med spor tilbage til 1000-tallet og frem til 1536 og derefter i den tidlige renæssance. Her findes detaljerede observationer vedrørende lertyper og -forekomster, forarbejdning og brændingsteknikker samt ovnkonstruktioner, vekslende dekorationsteknikker og yndede motiver. Desuden redegøres der for produktionsenheder, pottemagere og værkstedstyper i by og på land, samt afsætningsforhold til nære og fjernere kunder og markeder i de forskellige perioder. Påvirkning og import fra udlandet behandles også. Ehlers samling rummer ikke meget fra disse perioder, og derfor inddrages supplerende materiale, ligesom nye arkæologiske fund og nyere forskning på området nævnes.

De efterfølgende to artikler er tematiske: Ole Kristiansen har skrevet om ovnkaklernes typologi og historie set i et europæisk perspektiv med skitsering af brug, udbredelse, teknik og motivverden, samt impulser, der kom udefra, især fra Tyskland, hvorfra modeller, patricer, og stikforlæg ofte kom. De ældst fundne kakkelovnsrester i landet stammer fra Sorø Kloster fra ca. 1200. Den første kendte danske pottemager, som selv lavede forme, var Mogens Henriksen fra Helsingør, kort før år 1600.

Den næste tematiske artikel, skrevet af Mariann Ploug, handler om hverdagens simple brugskeramik, jydepotterne, der fremstilledes af uglaseret, sortbrændt blåler, og ofte var håndformede. Jydepotter fremstilledes flere steder i Jylland, men især Varde- og Skiveegnen var vigtige, ligesom Fyn havde sin produktion. De var ofte fremstillet af landbokvinder på gårdene, og blev brugt i køkkener lokalt, men også solgt til andre landsdele, til København og til Østersøområdet og Nordtyskland. Fremstillingsmetode og teknik beskrives grundigt, ligeledes genstandstyper frem til traditionen uddøde bl.a.

med komfurets og dermed jerngrydernes indtog i hjemmene i anden halvdel af 1800-tallet.

Bogens følgende tretten kapitler er en geografisk opdelt beskrivelse af lertøjstradition og -udvikling i hele landet imellem 1600 og 1850, hvor egn for egn beskrives fra vest til øst skrevet af ligeså mange forfattere, alle specialister for hver deres lokalområde. Traditionen i de forskellige egne af landet er bekrevet begyndende med Vendsyssel, derefter beskrives Himmerland og Hellum, så Djursland og Randersegnen, Sorring, Aarhus, Sydøstjylland og Slesvig-Holsten, derefter Fyn, Lolland og Falster, Næstved, Holbæk, København og afslutningsvis Bornholm. To områder dækkes ikke i bogen, Vestjylland og Nordsjælland.

Det vil føre for vidt her at gå i detaljer med de enkelte afsnit, der rummer et væld af detaljerede oplysninger. De vekslende forfattere er gået til stoffet på lidt forskellig måde, afhængig af kildernes mængde og karakter, men der er en fin kongruens i disponering af artiklerne, der alle er uhyre indholdsmættede med en mængde relevante detaljer, der også gør hver artikel læseværdig i sig selv, og ikke blot som en del af værket. Det er karakteristisk for de fleste artikler, at de anlægger et bredere periodesyn end det, bogen definerer, og både beskriver situation for lertøjet før 1600 samt i mange tilfælde udviklingen efter 1850. Det er ligeledes forskelligt, i vor høj grad Ehlers samling på et område er dækkende, og dermed kræver inddragelse af supplerende materiale fra andre danske museer. Billedsiden i bogen følger fint teksterne med gode gengivelser fra Ehlers samling og andre samlinger, ligesom hvert egnsafsnit indledes med et landkort, der viser de centrale lokaliteter.

Generelt for de fleste afsnit er, at de indledes med en beskrivelse af egnen, af land og købstæder, steder med lokale lerforekomster, samt transportmuligheder for det færdige produkt, mulige aftagere og bystruktur. I nogle egne er keramikproduktionen overvejende centreret i købstæderne, i andre ligger værkstederne i byens omegn eller på landet i nærheden i større eller mindre enheder. Dernæst følges udviklingen detaljeret i hvert område, som den kan dokumenteres ud fra skriftlige kilder. Det kan være folketællinger, skattelister, toldregnskaber, retsprotokoller, borgerskabslister og boopgørelser m.m. Herfra hentes detaljer om værksteders funktionstid, personale og størrelse og i mange tilfælde kan navngivne pottemageres virksomhed og omfanget af den følges i flere generationer.

De skriftlige vidnesbyrd underbygges dernæst med en gennemgang af, hvad arkæologiske fund før og nu kan afdække. Her kan nye udgravninger efter Ehler's tid i mange tilfælde komplettere og korrigere vor viden grundlæggende. Meget af dette materiale er endnu ikke dybdegående behandlet og giver dermed grundlag for fremtidig forskning.

I de enkelte kapitler beskrives efterfølgende, så godt som det kendte materiale tillader, materialer, teknik, genstandstyper og vekslende dekorationsformer karakteristiske for en egn eller for et værksted. Paralleller og forskelle imellem egnene fremhæves og illustreres med fotos fra Ehlers samling og andre kilder. Et væld af interessante observationer vedr. valg af lertyper, dekorationer, hornmaleri, forskellige pottemageres liv og virksomhed, for blot at nævne lidt, giver læseren glæde og ny indsigt.

Der henvises overalt til tidligere forskningsresultater både i teksten og med henvisninger og litteraturliste efter hvert afsnit, et meget nyttigt greb.

Bogen afsluttes med et kapitel, hvor redaktionen, ud fra de geografisk disponerede afsnit, forsøger at drage en række sammenfattende konklusioner om lertøjets udvikling set i et samlet landsperspektiv i perioden. Denne tekst er udformet således, at den i virkeligheden set med mine øjne godt kunne læses før egnsafsnittene, som introduktion til de mere detaljerede gennemgange. Herefter følger en ordliste med fagtermer.

Overordnet må det konkluderes, at værkets artikler er skrevet levende og indsigtsfuldt, og at bogen ved sin opdeling får karakter af et nyt standardværk på feltet, der både kan læses separat kapitelvis og som helhed. Det er dermed lykkedes de mange kompetente forfattere at skabe et værk, der gør status ud fra nutidens viden og samtidigt peger på områder, hvor nye landvindinger kan gøres i de kommende år. I en del artikler behandles keramiske virksomheder, der fortsatte efter 1850 og langt op i det 20. århundrede, endnu et muligt fremtidigt forskningsområde.

Ulla Houkjær
Kunsthistoriker, seniorforsker. mag.art. og cand.mag.